

یکی «محرّم» دیگری «اجنبی»

«خودی» و غیر خودی»
از منظر مقام معظم رهبری

علی اکبر عالمیان

مستندات قرآنی و روایی بحث «خودی و غیر خودی»

خودی و غیر خودی را دارای قدمتی طولانی است؛ چه آنکه جنگ بین حق و باطل، کفر و ایمان، محرّم و اجنبی، دوست و دشمن و ... قدمتی دیرینه دارد. مراجعه به مستندات قرآنی و روایی بر این مهم صحّه می‌گذارد که خودی و غیر خودی، مفاهیمی ریشه‌دار و دارای سابقه‌ای طولانی به وسعت تاریخ بشریت است.

۱. مستندات قرآنی: قرآن، مرزبندی بین حق و باطل، جبهه مؤمنین و کفار و تقسیم افراد به دو گروه خودی و غیر خودی را به صراحت مورد اشاره قرار می‌دهد. استفاده از اصطلاحاتی از قبیل «معنه» و «معی» و ... دلالت بر میحث خودی بودن و اصطلاحاتی نظیر «دونکم» و ... بیانگر بحث غیر خودی در تقسیم‌بندی انسان‌هاست. حضرت نوح علیه السلام ضمن تقسیم مردم زمان خود به دو گروه فوق الذکر، از خداوند متعال نجات از شرّ و غیر خودی‌ها را طلب می‌کند و خداوند هم دعای او را مستجاب کرده، می‌فرماید: «فانجیناهُ و مَنْ»

اشاره

بحث «خودی» و «غیر خودی» که حدود ده

سال پیش از سوی رهبر معظم انقلاب مطرح شد،

سابقه‌ای دیرینه دارد. با رشد قارچ گونه جریانات

ضد انقلابی، یعنی همان غیر خودی‌ها و نفوذ در

لایه‌های جریانات وفادار به انقلاب، حضرت آیت الله

خامنه‌ای با احساس خطر نسبت به استحاله جریان

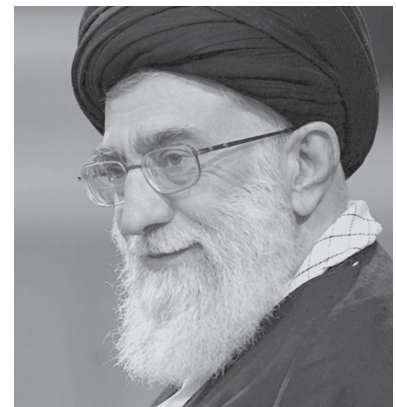
خودی، جناح‌ها و جریانات سیاسی معتقد به نظام را از

نفوذ غیر خودی‌های برحذر داشتند. در این مقال سعی

شده است تا دیدگاه‌های رهبر فرزانه انقلاب در

بحث خودی و غیر خودی، مورد واکاوی دوباره قرار

گیرد.

معها»^۱. خدا همچنین هود و امت او را به دو دسته تقسیم نموده و درباره آن‌ها می‌فرماید: «فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ»^۲؛ ما هود و کسانی را که با او بودند، به رحمت خود نجات دادیم و آن‌هایی که آیات ما را تکذیب کردند و ایمان نداشتند، به هلاکت رساندیم. همچنین قرآن درباره امت پیامبر اسلام ﷺ خودی‌ها را کسانی می‌داند که در برابر کفار سخت‌گیرند، در حالی که با خود مهربانند؛ «محمد رسول الله و الذين معه أشداء على الكفار رحماء بينهم»^۳؛ محمد [خودی‌ها] بر کافران [غیر خودی‌ها] سخت دل و شدید و با یکدیگر [خودی‌ها] مهربانند. خداوند در آیه‌ای دیگر می‌فرماید: «يا ايها الذين آمنوا لا تتخذوا بطانة من دونكم لا يآلؤنكم خبالا»^۴؛ ای مؤمنین! از غیر خودی، کسی را به دوستی نگیرید که آن‌ها از هرگونه شرّ و فسادی درباره شما کوتاهی نمی‌کنند.

۲. مستندات روایی: احادیث و روایات نیز بر وجود دو دسته خودی و غیر خودی تأکید دارند. در زمان ائمه طاهرين ﷺ شیعیان جهت اشاره به دو گروه خودی و غیر خودی از الفاظ و اشاراتی نظیر «نحن» و «هؤلاء» بهره می‌گرفتند. ائمه ﷺ نیز در تبیین دسته‌بندی فوق، جبهه خودی را با عنوان «دوستان خدا» و جبهه غیر خودی را با عنوان «دشمنان خدا» مخاطب قرار می‌دادند؛ به عنوان نمونه، امیر مؤمنان، علی ﷺ در فرمایشی تأکید می‌کنند: «دوست پیامبر خدا، حضرت محمد ﷺ کسی است که اطاعت پروردگار کند، هر چند که با آن حضرت نسبت فامیلی نداشته باشد و دشمن حضرت، کسی است که معصیت خدا کند، اگرچه از اقوام نزدیک آن گرامی باشد.»^۵ همچنین از منظر اهل بیت ﷺ مرز بین خودی و غیر خودی، همان کفر و ایمان است؛ چنانکه وقتی معاویه بن ابی سفیان می‌کوشید تا با استفاده از عباراتی مانند «ما و شما از یک قبیله‌ایم» خود را جزء جبهه خودی معرفی می‌کند، حضرت علی ﷺ در پاسخی حکیمانه خاطر نشان کردند: «چنان‌که گفتم ما و شما پیش از اسلام دوست بوده و با همه بودیم، اما آنچه

دیروز ما را از هم جدا کرد، این بود که ما ایمان آوردیم و شما به کفر گراییدید و عامل جدایی امروزمان این است که ما پایداری ورزیده‌ایم و شما به انحراف کشیده شده‌اید.»^۶

تأکید ائمه اطهار ﷺ بر وجود دو دسته خودی و غیر خودی، حتی در زیارتنامه‌ها و ادعیه مهم نیز مورد توجه قرار گرفته است؛ به گونه‌ای که در فرازی از زیارت عاشورا بر وجود این دسته‌بندی تأکید شده است: «إِنِّي سَلِمْتُ لِمَنْ سَلَمَ كُمْ وَ حَزْبٍ لِمَنْ حَارَبَكُمْ»؛ من دوست و خواهان کسی هستم که دوست و خواهان شماست [خودی] و دشمن کسی هستم که با شما دشمنی کند [غیر خودی].

محسور جریان خودی و غیر خودی در کلام مقام معظم رهبری

با توجه به بیانات رهبر معظم انقلاب، می‌توان جریان خودی و غیر خودی را بر محور جریان‌های سیاسی کشور - نه احاد ملت - استوار دانست. ایشان در این مورد خاطر نشان می‌کنند: «گفته می‌شود خودی و غیر خودی، حالا خودی و غیر خودی داریم یا نداریم؟ اگر بخواهیم ملت را حساب کنیم، نه؛ احاد ملت همه خودی‌اند، اما جریان‌های سیاسی، بله؛ جریان‌های خودی داریم، جریان‌های غیر خودی داریم.»^۷ رهبر معظم انقلاب بر همین مبنا، مخاطب تعبیر خودی و غیر خودی را فعالان عرصه سیاسی کشور که موجب جریان‌سازی سیاسی می‌شوند، می‌داند و می‌فرماید: «منظور از این تعبیر [خودی و غیر خودی] عموم مردم نیستند، بلکه مخاطب آن فعالان و تأثیرگذاران در عرصه سیاسی کشور هستند.»^۸

ایشان با توجه به احتمال سوء برداشت برخی فرصت طلب از این تعبیر و سوء استفاده آنان در دامن زدن به اختلاف بین جناح‌های معتقد به نظام و انقلاب، تأکید می‌کنند: «... عده‌ای از روی کج سلیقه‌ی یا بد فهمی یا مودی‌گری، بحث خودی و غیر خودی را با جناح‌های کشور تطبیق می‌کنند که خیلی حرف بی‌ربطی است. نه؛ همه جناح‌های انقلاب، جزء مجموعه‌های خودی کشورند.»^۹ از مجموع بیانات رهبری می‌توان به سه نتیجه مهم دست یافت: اول

آن‌که همه احاد ملت خودی‌اند و نمی‌توان آنان را غیر خودی دانست؛ دوم آن‌که محور بحث جریان خودی و غیر خودی را باید در جریان‌های سیاسی جست‌وجو کرد و سوم آن‌که جریان‌ها و جناح‌های معتقد به نظام، انقلاب و آرمان‌های امام ﷺ جزء جبهه خودی محسوب می‌شوند و جریانی که می‌توان آن را مخاطب بحث غیر خودی دانست، جریان بی‌اعتقاد به نظام، انقلاب و امام است.

شاخصه‌های خودی و غیر خودی

رهبر معظم انقلاب در بیان شاخص‌های نیروهای خودی و غیر خودی به مؤلفه‌هایی اشاره می‌نماید که می‌توان آن‌ها را تبیین کننده معنای این دو مقوله دانست:

۱. خودی: ایشان در بیان معنای مقوله خودی می‌فرمایند: «خودی آن است که دلش برای اسلام می‌تپد؛ دلش برای انقلاب می‌تپد؛ به امام ازادت دارد؛ برای مردم به صورت حقیقی - نه ادعایی - احترام قائل است.»^{۱۰} و در جای دیگر در بیان شاخصه‌ها و اصول نیروهای خودی، خاطر نشان می‌شوند: «... اعتقاد به حاکمیت اسلام، راه امام ﷺ، استقلال کشور، پاسداری از نظام جمهوری اسلامی، تلاش برای حل مشکلات مردم و تأمین عدالت و ایستادگی در مقابل نفوذ مستکبران، به ویژه آمریکا، معیارهای تشخیص حقانیت افراد جناح‌ها است.»^{۱۱}

اشاره رهبری به مؤلفه‌هایی از قبیل موارد فوق، بیانگر شاخصه‌های اساسی نیروهای خودی است. غیر از این - با توجه به مجموعه بیانات رهبری - می‌توان اجمالاً موارد ذیل را به عنوان اساسی‌ترین شاخصه‌های جریان خودی مورد اشاره قرار داد:

۱ - ۱ - التزام عملی به اسلام: التزام عملی به اسلام و آموزه‌های آن را باید اصلی‌ترین شاخصه جریان خودی به شمار آورد؛ چه آن‌که نظام جمهوری اسلامی و انقلاب اسلامی شاکله‌ای کاملاً دینی و مذهبی دارد. بنابر تأکید رهبر انقلاب «... همه کسانی که در صحنه سیاسی کشور حضور دارند، به ارزش‌ها و پایه‌های اساسی این انقلاب اعتماد کنند. بدانید آن چیزی که می‌تواند این کشور را نجات بدهد، همان چیزهایی

است که همه در اسلام مندرج است و اسلام است که می‌تواند...»^{۱۲} اشاره‌ی مقام معظم رهبری درباره نجات بخش بودن اسلام برای ملت ایران و لزوم پایبندی جریان خودی به آموزه‌های اسلام بر اهمیت نقش «التزام عملی به اسلام» به عنوان یک شاخصه بسیار مهم برای جریان خودی تأکید دارد. به اعتقاد ایشان «نظام اسلامی به ایمان این خیل عظیم مردم متکی است. ممکن است از لحاظ سیاسی، یک عده از مردم به یک جناح، یک عده هم به یک جناح دیگر معتقد باشند - باشند - اما به اسلام معتقدند. خیال نکنند آن روزی که آن جناح در انتخابات برنده می‌شود، طور دیگری است، نه؛ این‌ها مذاق‌ها و مسلک‌های سیاسی و تشخیص‌های سیاسی است. اعتقاد به اسلام متعلق به

راه امام است. آنچه که ما آن را به صلاح دین و دنیای خودمان می‌دانیم، همان چیزی است که با انگشت اشاره‌ی امام در مقابل ما باز شد و قدم در آن گذاشتیم... و در آن حرکت کردیم و باز هم تا جان در بدن داریم، آن راه را ادامه خواهیم داد... خط جمهوری اسلامی این است. غیر از این، ما راهی نداریم؛ غیر از این ما راه نجاتی نمی‌شناسیم؛ غیر از این، هیچ تکلیف شرعی بر دوش خودمان احساس نمی‌کنیم. تکلیف شرعی ما این است»^{۱۴} پس از رحلت امام خمینی علیه السلام آن‌هایی که تا پیش از این، همواره سنگ تبعیت از امام را به سینه می‌زدند، به یک باره رنگ عوض کردند و با زیر سؤال بردن اندیشه‌ها و آرمان‌های ایشان، افکار متعالی محبوب میلیون‌ها ایرانی و غیر ایرانی را شایسته

دهد»^{۱۵} قانون اساسی جمهوری اسلامی که به دستور حضرت امام خمینی علیه السلام و براساس جهان‌بینی اسلامی تدوین گردید، نه تنها به عنوان یک میثاق ملی بین همه جریان‌های سیاسی مطرح می‌گردد، بلکه به علت محتوای دینی آن، همان مبحث «التزام عملی به اسلام» را یادآور می‌شود و می‌تواند به عنوان یک شاخصه بسیار مهم برای جریان خودی مطرح گردد.

۱- ۴ - رعایت خطوط قرمز: جریان خودی، به خطوط قرمز نظام و انقلاب توجه دارد و تخطی و تجاوز از آن را به هیچ عنوان جایز نمی‌داند. رهبر انقلاب اسلامی در این مورد خاطر نشان می‌کند: «علاقه به کشور، پرورش یافتن در دامان انقلاب، برخورداری از نعمت بزرگ نظام اسلامی، دلسوزی نسبت به آینده، علاقه‌مندی به مردم؛ این‌ها مشترکات است و باید آن‌ها را حفظ کرد؛ به خاطر اختلاف جزئی نباید به این‌ها خدشه وارد کرد؛ این برای ما یک فریضه و ضرورت است؛ این فقط امری نیست که «بهتر است» آن را مراعات کنیم؛ نه، «باید» آن را مراعات کنیم؛ هر کس مراعات نکند، به منافع کشور و مردم و به سرنوشت انقلاب ضربه زده است»^{۱۶}

اشاره‌ی رهبری بر لزوم رعایت خطوط قرمز و نه رجحان آن، بر اهمیت نقش رعایت خطوط قرمز به عنوان تشکیل‌شاکله جریان خودی صحه می‌گذارد و در مقابل، نقش هنجارشکنان و متجاوزان از حریم خط قرمز را در تشکیل جریان غیر خودی مورد تأکید قرار می‌دهد. جریان غیر خودی هیچ‌گاه مقید به خط قرمزهای نظام نیست؛ چرا که هیچ‌گونه اعتقادی به التزام به اسلام و رعایت قانون و مصالح و منافع کشور ندارد و خود را به این اصول مهم مقید نمی‌داند.

۱- ۵ - دشمن شناسی: مسئله مهمی که بارها از سوی رهبر معظم انقلاب اسلامی مورد تأکید فراوان قرار گرفته بحث «دشمن شناسی» است. ایشان در ابتدا با تعریف شاخصه‌های دشمن خاطر نشان می‌کنند: «... دشمن کیست؟ هر کسی که با حاکمیت نظام مستقل مردمی دینی مخالف است، دشمن است. طمع ورزان، غارتگران،

جریان غیر خودی هیچ‌گاه مقید به خط قرمزهای نظام نیست؛ چرا که هیچ‌گونه اعتقادی به التزام به اسلام و رعایت قانون و مصالح و منافع کشور ندارد و خود را به این اصول مهم مقید نمی‌داند.

این مردم است. مردم آن کسی را انتخاب می‌کنند... که معتقدند براساس ارزش‌های اسلامی می‌خواهد این مملکت را از فقر و تبعیض و بی‌عدالتی و بقیه‌هایی که دارد، نجات بدهد. مردم دنبال اسلامند»^{۱۳} در مقابل می‌توان، شاخصه مهم جریان غیر خودی را نیز عدم التزام این جریان به اسلام و آموزه‌های آن دانست؛ همان‌گونه که در طول مدت عمر سی ساله نظام، عدم پایبندی غیر خودی‌ها به اسلام کاملاً آشکار بوده است.

۱- ۲ - پیروی از خط امام: پیروی از خط امام، خط قرمزی است که جریان خودی را از جریان غیر خودی جدا می‌سازد. به تعبیر رهبر معظم انقلاب اسلامی: «آنچه که امروز متن جامعه ماست، همان خط و

سپرده شدن به موزه تاریخ دانستند! اندیشه تخطی از خط و آرمان امام، افتادن در ورطه غیر خودی است؛ ورطه‌ای که به علت دوری از انقلاب و ملت ایران، به مهلکه‌ای جانگناه شباهت بیشتری دارد.

۱- ۳ - عمل به قانون: قانون‌گرایی و التزام به قانون اساسی که بسیار مستحکم و مترقی است، خط جدایی بین جریان خودی با غیر خودی است. به تعبیر حضرت آیت الله خامنه‌ای: «قانون اساسی ما یک قانون مترقی، بسیار مستحکم و بسیار هوشمندانه نوشته شده است. براساس این قانون، همه چیز در جای خود قرار دارد و قرار گرفته است. توصیه من به همه... رعایت قانون است. اگر ما قانون را رعایت نکنیم، دشمن نمی‌تواند به طمع‌ورزی خود ادامه

سودجویان، زراندوزان، زورگویان، وابستگان، مایلین به فساد و کسانی که از حاکمیت فرهنگ دینی زبان شخصی ببینند، دشمن اند.»^{۱۷} و سپس با اشاره به گروه‌های سیاسی معتقد به نظام و متعلق به جبهه خودی تأکید می‌کند: «من از همه گروه‌ها ... خواهش می‌کنم که مراقب فریب دشمن باشید.»^{۱۸} ایشان با توجه به خطر نفوذ دشمن در بدنه نظام و تلاش آنان جهت استحاله نظام و انقلاب، دشمن‌شناسی را یکی بایدهای جریان خودی دانسته، می‌گویند: «... آنچه که امروز بر دوش همه مردم است ... این است که تشخیص بدهند و بدانند که این نظام اسلامی، همچنان از آغاز ولایت خود با سرسخت‌ترین و وحشی‌ترین دشمنان مواجه بود. در ادامه کار هم با همان دشمنان روبه‌روست. مسئولان کشور... هیچ حرف و عملی از آن‌ها صادر نشود که گرایش به این دشمن‌قادر را نشان بدهد. هشیار باشند... دشمن بیدار است، شما هم باید بیدار باشید...»^{۱۹}

حضرت آیت الله خامنه‌ای هشیاری در برابر دشمنان را از شاخصه‌های نیروهای خودی و معتقد به نظام و انقلاب دانسته و می‌فرماید: «... امروز اگرچه ما همه مردم را به دقت و هوشیاری در مقابل توطئه‌های پیچیده دشمن توصیه می‌کنیم، اما آن کسانی را که با مسئولیت‌های گوناگون سر و کار دارند بیشتر توصیه می‌کنیم؛ چون امروز دشمن با ملاحظه شوکت و اقتدار روزافزون جمهوری اسلامی، آهنگ حملات خود را نسبت به این نظام، پرشتاب و تندتر کرده است... دشمن هنوز توطئه می‌کند و تا مدت‌ها توطئه خواهد کرد. ما باید بیدار باشیم و همچنان که دشمن روش‌های دشمنی خود را تغییر می‌دهد، هوشیاری‌های خودمان را زیاد کنیم.»^{۲۰}

هشدار رهبر انقلاب به جبهه خودی مبنی بر بیداری و هشیاری در برابر دشمنان و تلاش در جهت خنثی‌سازی توطئه‌های آنان، نه تنها جریان خودی را نسبت به این وظیفه مهم آگاه می‌سازد، بلکه به شاخصه مهم جریان غیر خودی «بی‌تفاوتی» در برابر دشمن است، اشاره مستقیم دارد.

۱ - ۶ - تهدید شناسی: می‌توان یکی دیگر از شاخصه‌های جریان خودی را

«تهدید شناسی» آنان دانست. جریان خودی باید همان‌گونه که دشمن را شناخت و به وجود آن باور پیدا کرد، تهدیدها را هم بشناسد و برآیند شکل‌گیری آن در جامعه را نیز ارزیابی نماید و جهت خنثی‌سازی این تهدیدها تمام مساعی خود را به کار گیرد. رهبر انقلاب در این مورد می‌فرماید: «... تهدیدهایی هم هست؛ این تهدیدها را باید شناخت. این که من اصرار دارم در همه گفته‌ها و اظهارات، چه در خطاب به نسل جوان، چه در خطاب به عموم ملت، تهدیدهای متوجه به کشور و ملت و به خصوص نسل جوان را تذکر بدهم، به این خاطر است که اهمیت این تهدیدها خیلی زیاد است. ... به سهم خودتان در مقابله با این تهدیدها کوشا باشید.»^{۲۱} ایشان با تبیین این موضوع که تهدیدهای آینده‌ما عبارت

آشنایی آن‌ها با بزنگاه‌های مهم و راه‌های برون رفت از حوادث دوران، یکی از مهم‌ترین شاخصه‌ها و بایدهای جریان‌های خودی است. از علل و عواملی که در طول تاریخ موجب عقب‌ماندگی ملت‌ها شد، عدم آشنایی آنان با نیازهای زمانه و جریانات روز است. به تعبیر رهبر معظم انقلاب: «... اشکال کار ملت‌ها و اشخاصی که توسری خور زمانه باقی می‌مانند و مغلوب حوادث دوران خود می‌شوند، این است که زمان و جریانات خود را نمی‌شناسند، آنچه را که اقتضا و نیاز زمان است، درک نمی‌کنند. اگر هم درک می‌کنند، گاهی شجاعت ابراز آن را ندارند. لذا زمانه و عوامل معاند بر آن‌ها غلبه می‌کند.»^{۲۲} از این رو با اشاره به زمان‌شناسی و موقعیت‌شناسی ملت ایران و ذکر این مسئله که «هنر ملت ایران

هشدار رهبر انقلاب به جبهه خودی مبنی بر بیداری و هشیاری در برابر دشمنان و تلاش در جهت خنثی‌سازی توطئه‌های آنان، نه تنها جریان خودی را نسبت به این وظیفه مهم آگاه می‌سازد، بلکه به شاخصه مهم جریان غیر خودی که همان بی‌تفاوتی در برابر دشمن است، اشاره مستقیم دارد.

تا امروز این بوده که پاتک دشمن را در همه جا خنثی کرده است، نه این که دشمن نمی‌خواست پاتک کند، دشمن همیشه در صدد ضربه زدن به ما بوده است.» این مهم را شاخصه و یکی از بایدهای جریان‌های خودی می‌دانند تا بتوانند نظام را در مواجهه با امواج سهمگین توطئه‌ها و آسیب‌ها یاری رسانند.

۱ - ۸ - تعیین مرزهای دوستی و دشمنی: «گاهی اتفاق افتاده که رادیوهای بیگانه به مناسبتی از مسئولان بلند پایه کشور و مدیران سطح بالا، از شخص‌شان، از مجموعه‌شان، از جناح‌شان، از حزب‌شان، تمجید و تعریف و طرفداری کرده‌اند؛ من به آن‌ها گفته‌ام که شما کاری کنید که با آن‌ها اشتباه نشوید؛ یعنی فاصله خودتان را

از تهدیدهای خارجی و داخلی می‌باشند، در بیان مؤلفه‌ها و مفاهیم تهدید در نظام جمهوری اسلامی خاطر نشان می‌شوند: «... هر چیزی که به سلامت و ایمان و عزم و نشاط لطمه بزند و کار و کوشش و تحصیل جوانان را معوق بگذارد، تهدید است. سرگرم شدن به مناقشات اجتماعی بهبوده، تهدید است. درگیری‌های داخلی تهدید است. بی‌اعتمادی به نظام و مسئولان تهدید است. البته غفلت مسئولان هم تهدید است. برنامه‌ریزی دشمن بیرونی هم تهدید است. یک ملت بیدار، یک ملت آگاه، یک ملت زنده، یک ملت جوان، یک ملت انقلابی مثل ملت ما، باید همه این تهدیدها را از سر راه خودش بردارد.»^{۲۳}

۱ - ۷ - زمان شناسی: زمان شناسی و

رهبر انقلاب، غیر خودی را جریانی می‌دانند که کاملاً در خدمت بیگانه است. کشور را فدای امیال بیگانگان و در رأس آنان ایالات متحده می‌کند. دل در گرو بازگشت مجدد استیلای آمریکا بر منافع و استقلال کشور دارد. جریان غیر خودی با دارا بودن این ویژگی و شاخصه، همواره خواهان تسلط دوباره یانکی‌ها هستند

۲ - ۱ بیگانه پرستی: رهبر انقلاب، غیر خودی را جریانی می‌دانند که کاملاً در خدمت بیگانه است. کشور را فدای امیال بیگانگان و در رأس آنان ایالات متحده می‌کند. دل در گرو بازگشت مجدد استیلای آمریکا بر منافع و استقلال کشور دارد. جریان غیر خودی با دارا بودن این ویژگی و شاخصه، همواره خواهان تسلط دوباره یانکی‌ها هستند. امام خمینی علیه السلام در سخنرانی خود در تاریخ ۱۳/۴/۱۳۶۰ خطر بازگشت این جریان را متذکر شده و می‌فرمایند: «یک مسئله‌ای بود و یک جریانی. این جریان هست همواره با این انقلاب و همزاد با این انقلاب و الان هم هست و بعدها هم خواهد بود... جریان، جریان آمریکایی در مقابل اسلام [است]... یک جریانی بود که باید افراد متعهد نباشند... این یک جریانی بود و هست که می‌خواهند این کشور را با این جریان بکشند به طرف آمریکا.» این جریان از طریق عقبه رسانه‌ای خود نیز در نشریات گوناگون، این شاخصه را ترویج کرد و با القای مطالب بیگانه شاد کن از قبیل: «حل مشکلات کشور در گرو ارتباط با امریکاست»^{۲۸} و «مذاکره با آمریکا، تنها راه حل مشکلات است»^{۲۹} در صدد بازگشت دوباره بیگانگان به کشور است.

۲ - ۲ بی‌اعتقاد به اسلام: مقام معظم رهبری شاخصه دیگر جریان غیر خودی را بی‌اعتقادی و عدم التزام به اسلام می‌دانند؛ جریانی که هیچ اعتقادی به فقه اسلامی ندارند... این جریان در سال ۱۳۶۰ با صدور اطلاعیه‌ای، لایحه قصاص که یک مسئله مسلم و مصرح فقهی است را غیر انسانی نامید(!) که با واکنش تند امام خمینی مواجه شد. ایشان در پاسخ به این ابراز نظر غیر منطقی و غیر شرعی خاطر نشان کردند: «... قضیه قصاص در جاهایی از قرآن تصریح شده است. این که کسی بگوید حکم خدا غیر انسانی است [یعنی] اسلام غیر انسانی است، این کافر است.»^{۳۰} سال‌ها بعد نیز برخی نشریات شبه‌افکن به عنوان مروجان همان اندیشه‌های ضد اسلامی به القای مجدد «ناکارآمدی فقه و احکام اسلامی» پرداختند و با هجویاتی از قبیل «احکام کیفری اسلام کارآیی ندارد و موجب رواج خشونت می‌گردد»^{۳۱} «قتل مرتد خلاف

همدستان آن‌ها اهانت می‌کرد، ناراحت می‌شد. اینها غریبه‌اند... هر کسی این طور باشد، غریبه است؛ خدا کند این طوری نداشته باشیم...»^{۳۲} ایشان همچنین در تبیین اصلی‌ترین شاخصه جریان غیر خودی، تأکید می‌کنند: «یک عده... نشان دادند که به اداره کشور بر طبق احکام اسلام از بن دندان عقیده‌ای ندارند؛ آن‌ها اسم اسلام را می‌خواهند و اسم اسلام را دوست می‌دارند؛ دشمن اسلام به آن معنا هم نیستند، اما مطلقاً اعتقادی به فقه اسلامی ندارند؛ معتقد به همان روش‌های فردی‌اند... این‌ها هم دم از اصلاح می‌زنند. گاهی دم از اسلام هم می‌زنند، اما در کنار کسانی قرار می‌گیرند که صریحاً علیه اسلام دارند شعار می‌دهند و با آن‌ها اظهار همستگی می‌کنند؛ گاهی دم از اسلام می‌زنند، اما در کنار کسانی قرار می‌گیرند که شعار ضدیت با حکومت اسلامی، شعار سکولاریزم و حکومت منهای دین و حکومت غیر دینی و حکومت ضد دینی و لائیسزم را می‌دهند! پیداست که این‌ها نفوذی‌اند؛ این‌ها جزو آن دسته‌ای نیستند که ارزش‌ها را قبول دارند و معتقد به تحول‌اند؛ نه، این‌ها نفوذی‌اند؛ این‌ها بیگانه و غریبه‌اند... این‌ها غیر خودی‌اند؛ این‌ها انقلاب و اسلام و ارزش‌ها را قبول ندارند؛ جناح‌های خودی باید حواس‌شان را جمع کنند.»^{۳۳}

بنابر این با توجه به این بیانات رهبر معظم انقلاب، می‌توان مؤلفه‌ها و شاخصه‌های مهم جریان غیر خودی را از این قرار دانست:

با آن‌ها صریحاً روشن کنید. اگر این کار انجام بگیرد، آن‌ها به هدف خود نمی‌رسند و توطئه‌های آن‌ها خنثی خواهد شد... وقتی در خصوص مسئله‌ای بین دو جناح و دو گروه فکری در جامعه ما اختلاف وجود دارد... آن‌ها یک طرف را مورد حمایت قرار می‌دهند و یک طرف دیگر را می‌کوبند، راه خنثی کردن توطئه آن‌ها این است که آن طرفی که مورد حمایت آن‌ها قرار گرفته، صریحاً و علناً از آن‌ها برائت بجوید. اگر این کار را بکنند، دشمن به هدف خود نمی‌رسد، اگر این کار نشود، دشمن به هدف خود امیدوار می‌شود.»^{۳۴}

معظم له در همین راستا جریان‌های خودی و معتقد به نظام، انقلاب و امام را مورد خطاب قرار داده و تأکید می‌کنند: «حرف من خطاب به جناح‌ها این است: «برادران عزیز! خورشاوندان! بیایید مرزهای جدید و نویسی را تعریف کنید... این دو جناحی که در داخل نظام قرار دارند، مرزهای جدیدی را تعریف کنند. اولاً مرز بین خودشان را کم‌رنگ کنند و قدری بیشتر با هم گرم بگیرند، ثانیاً مرزشان را با آن بیگانه‌ها آشکارتر و واضح‌تر کنند!»^{۳۵}

۲. غیر خودی: «غیر خودی کسی است که دستورش را از بیگانه می‌گیرد؛ دلش برای بیگانه می‌تپد؛ دلش برای برگشتن آمریکا می‌تپد. غیر خودی آن کسی است که از اوایل انقلاب در فکر ایجاد رابطه دوستانه با آمریکا بود؛ به امام اهانت می‌کرد، اما برای آمریکا اظهار عقیده می‌کرد؛ کسی به امام اهانت می‌کرد، ناراحت نمی‌شد، اما اگر کسی به دشمنان بیرون از مرز یا

قرآن و عقل است!) در قرآن این حکم نیامده و فقط وعده عذاب اخروی داده است»^{۳۲} «اعدام، مجازاتی خشن، نانسانی و موهن است که با حذف بدون استثنای آن به عنوان خشونت، می توان به گسترش فرهنگ جامعه مدنی امید بست»^{۳۳} و با استفاده از نظریه پردازان خود که ادعاهایی از قبیل: «به نظر من این نکته فوق العاده مهمی است که احکام و قواعد و مقررات برای مردم و در خور مردم هستند، نه مردم برای آن‌ها»^{۳۴}

ا مطرح می کردند، بر طبل عدم التزام و اعتقاد خود به احکام و فقه اسلامی کوبیدند.

۲- ۳- ضدیت با انقلاب: از دیدگاه رهبری «... دو خط بیشتر نیست: یک خط، خط انقلاب و طرفداران انقلاب و امام است؛ یک خط هم، خط دشمنان این انقلاب است»^{۳۵} ایشان عملاً جبهه خودی را در خط انقلاب و جبهه غیر خودی را جریانی علیه انقلاب می دانند. این جریان در صدد القای ناکارآمدی انقلاب و خستگی مردم از تداوم آن است. جریان غیر خودی جهت نهادینه کردن این تر خود، از طریق نشریات وابسته به خود، کوشیدند تا مردم را دلزده از انقلاب بخوانند و با طرح شبهات و هجوئیاتی از قبیل: «اکنون، پس از سال‌ها جنگ و خونریزی و تورم و بحران اقتصادی و بیکاری و ناامنی، مردم خسته و فرتوت به ضرورت ایجاد حکومت دموکراتیک و نزدیکی با خارجیان پی برده اند»^{۳۶} به زعم خود، ملت را به سمت دلزدگی از انقلاب سوق دهند؛ غافل از این که مردم هیچ گاه توجهی به این القائات جریان غیر خودی نکردند و ثابت قدم تر از قبل، در راه آرمان‌های انقلاب و بالندگی آن، تمام مساعی خویش را به کار بستند.

۲- ۴- ضدیت با امام: افراد غیر خودی هیچ گاه رهبری امام را برنتابیدند و همواره مواضع مخالف خود را بر ضد ایشان شدت بخشیدند. یکی از افراد همین جریان، یک ماه پس از رحلت امام علیه السلام در اظهار نظری عنودانه، عمق کینه خود را نسبت به ایشان ابراز داشت و گفت: «عاملی که باعث می شد رشد نکنیم، آقای خمینی بود... آقای خمینی باعث عدم رشد مملکت شد و به خاطر آن قاطعیت و دیکتاتوری که داشت

و کسی نمی توانست به او حرف بزند... چرا رهبری را مشخص نکردند؟ چون به علت خودخواهی ایشان بوده»^{۳۷} از این دست اظهارنظرهای موهنانه و کینه توزانه، سال‌ها بعد نیز از سوی افراد شاخص جریان غیر خودی مطرح شد که ذکر همه این موارد، نه تنها از دایره مقال و مجال خارج است، بلکه موجب جریحه دار شدن احساسات علاقه مندان به امام و انقلاب خواهد شد.

۲- ۵- قانون ستیزی: این جریان در ستیز با قانون اساسی به دو رویکرد روی آورده است. اولین رویکرد، ایجاد شبهه در اصول این قانون و وهن آن است. سرکردگان این جریان با استدلال به این مدعا که «قانون اساسی ما با نارسایی‌های متعددی روبه روست...»^{۳۸} به هجو اصول آن روی آوردند؛ به عنوان نمونه، یکی از نشریات وابسته به این جریان در راستای ترویج فمینیسم و جهت زیر سؤال بردن قانون اساسی، می نویسد: «آیا قانون اساسی تنها برای نیمه مذکر جمعیت ایران وضع شده است؟» و سپس نتیجه می گیرد که: «... زن آزاد است، قانون اشتباه است و اشکال دارد»^{۳۹} جریان غیر خودی در رویکرد بعدی، با تخطی از قانون اساسی به هنجارشکنی دست زده و همواره در پی ایجاد تشویش اذهان عمومی می باشند.

خودی‌ها مراقب آسیب‌ها باشند
«آسیب شناسی جریان خودی»
رهبر معظم انقلاب صریحاً از جریان خودی خواسته‌اند تا مراقب افراد غیر خودی باشند و از آنان دوری نمایند: «... محیط‌های سیاسی باید از چنین عناصری (غیر خودی)

که به فکر مصالح نیستند، بر حذر باشند»^{۴۰} این هشدار جدی رهبری، بیانگر وجود آسیب‌ها و چالش‌های گوناگون در مقابل جریان خودی است که هرگونه غفلت از آن، نظام و انقلاب را با مشکلات جبران‌ناپذیری مواجه خواهد ساخت. آنچه از منظر رهبر معظم انقلاب به عنوان آسیب‌شناسی در جریان خودی خوانده می شود، عبارتند از:

۱. غفلت: به اعتقاد رهبر انقلاب «یکی از کارهای مهم دشمن همین است که شما و ما را از وجود خود غافل کند تا ما دشمن را در میان خود جستجو کنیم»^{۴۱} غفلت و سهل انگاری در امور توسط جریان خودی موجب رشد تفکر جریان غیر خودی خواهد شد؛ به گونه‌ای که به تعبیر ایشان «گاهی یک غفلت، یک بی‌توجهی، یک سستی، یک سهل انگاری ممکن است یک محصول عظیم را از دست ملتی بگیرد. نباید اجازه داد»^{۴۲} از منظر رهبری «خودی‌های غافل» ناخواسته به پیاده نظامان دشمنان قسم خورده تبدیل می شوند. از این رو باید جریانات خودی با آگاهی تمام از هرگونه غفلت پرهیز نمایند: «... جبهه دشمن، غیر از آن آدم غافلی است که خودی هم هست؛ منتها بیچاره دچار غفلت و اشتباه و فریب می شود؛ بر اثر حادثه‌ای، عقده و کینه‌ای پیدا می کند و در مقابل نظام می ایستد؛ در مقابل سخن حق می ایستد، در مقابل امام و راه امام می ایستد؛ این آن دشمن اصلی نیست؛ این یک آدم فریب خورده است؛ این یک آدم قابل ترحم است! دشمن اصلی آن کسی است که پشت سر این قرار می گیرد، اما خودش

افراد غیر خودی هیچ‌گاه رهبری امام را برنتابیدند و همواره مواضع مخالف خود را بر ضد ایشان شدت بخشیدند. یکی از افراد همین جریان، یک ماه پس از رحلت امام علیه السلام در اظهار نظری عنودانه، عمق کینه خود را نسبت به ایشان ابراز داشت و گفت: «عاملی که باعث می شد رشد نکنیم، آقای خمینی بود...»

را نشان نمی‌دهد؛ در داخل کشور، خودش را نشان نمی‌دهد؛ در خارج کشور چرا؛ در جبهه جهانی، در جبهه بین‌المللی، به عنوان یک عضو وفادار سازمان جاسوسی سیاسی آمریکا یا موساد صهیونیست‌ها چرا؛ کاملاً چهره او آشکار است... اما آن دنباله او که داخل کشور است، خود را دم چک و اقتدار حکومت قرار نمی‌دهد؛ ... حرف‌شان را با یک واسطه، با دو واسطه، با سه واسطه، از زبان آدم‌های غافل می‌زنند»^{۴۳}

۲. فساد: فساد و تمایل به محرمات، می‌تواند عاملی برای تهی شدن جریان خودی از التزامات اخلاقی باشد. از جمله این فسادها می‌توان به گرایش به مال حرام از قبیل رشوه و ... اشاره نمود. رهبر معظم انقلاب در این مورد معتقدند: «وقتی پول و لقمه حرام در بین مردم و نخبگان و زبندگان رایج شد، گناه رایج می‌شود... وارد شدن در میدان فساد مالی، مقدمه ورود به میدان فساد اخلاقی و فساد جنسی و فساد شهوانی و انواع و اقسام فسادهاست»^{۴۴}

بی‌گمان، گرایش جریان خودی به مفاسد، زمینه را برای نفوذ جریان غیر خودی فراهم خواهد ساخت؛ چرا که انسان‌های سست‌عنصر و بی‌ایمان هیچ مقاومتی در برابر وسوسه‌های شیاطین دوران ندارند. جریان غیر خودی و دشمنان قسم خورده این انقلاب و نظام نیز مترصد لغزش نیروهای خودی هستند تا اهداف خود را عملی سازند. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در این مورد می‌فرماید: «وقتی مدیران مردمی فاسد شدند، این می‌شود پایگاه دشمن خارجی. دشمن خارجی از آدم‌های فاسد برای اهداف سیاسی خود در کشور، خوب استفاده می‌کند»^{۴۵}

۳. اختلافات بی‌ثمر سیاسی: دشمن همواره در صدد است تا با استفاده از برخی اختلاف نظرها، نیروهای خودی را به جان همدیگر بیندازد: «این اختلافات سیاسی و جناحی که گاهی خیلی بزرگ نشان داده می‌شود، به این بزرگی نیست؛ به این اهمیت نیست... مردم با این خط‌کشی‌های تصنعی و مصنوعی کاری ندارند. دشمن دوست می‌دارد جناح‌ها را بیشتر به جان خود بیندازد... چرا باید کسانی وحدت ملی را، منافع ملی را، مصالح این کشور را

قربانی اغراض جناحی بکنند؟»^{۴۶} دقیقاً بر همین اساس است که ایشان با آسیب‌شناسی دقیق از این موضوع، جریان خودی را به رهیدن از این بزنگاه مهم تشویق نموده و به آنان توصیه می‌نمایند مراقب این چالش عظیم باشند: «گروه‌های سیاسی و جریان‌های سیاسی با هم کنار بیایند و با هم کار کنند. بدبینی، اهانت به یکدیگر و قهر از یکدیگر نداشته باشند»^{۴۷} ایشان از همه نیروهای خودی می‌خواهند تا جهت دوری جستن از این آسیب بزرگ با هم اتحاد داشته باشند و حلقه همدلی تشکیل دهند؛ «مرززی که بین این‌ها [گروه‌های سیاسی] وجود دارد، یک مرز واقعی و یک

دشمنان از هر راهی جهت نفوذ در میان جریان خودی استفاده می‌کنند و بنابر فرمایش رهبری: «... دشمن امروز امیدوار است شاید بتواند از ضعف‌ها استفاده کند، از ساده‌اندیشی استفاده کند، جای پای خود را در دستگاه‌های سیاسی کشور و دستگاه‌های فرهنگی کشور، باز هم باز کند»^{۴۸} اما جریان خودی و نیروهای وفادار به نظام و انقلاب باید مراقب نفوذ جریان غیر خودی باشند و جهت رهیدن از این چالش بزرگ، بسیار هشیارانه عمل کنند. تسامح در برابر نفوذ اغیار، نه تنها جریان خودی را با خطر اضمحلال مواجه خواهد ساخت، بلکه موجب آسیب‌پذیری نظام و

همواره آنچه در بیانات رهبر انقلاب مورد اشاره و تاکید قرار می‌گیرد، لزوم پرهیز جریان خودی از تخریب همدیگر است؛ چراکه تخریب نیروهای خودی به تضعیف آنان منتج خواهد شد و تضعیف نیروهای خودی، به تضعیف و تهدید نظام و انقلاب منجر می‌شود.

مرز تعیین‌کننده نیست. می‌تواند با هم یک وحدت عمومی را تشکیل بدهند؛ هويت کلی جامعه اسلامی و انقلابی را تشکیل بدهند. در واقع مثل دو «جناح» عمل کنند. دو جناح، یعنی دو بال پرند. اگر هر دو بال یک پرند خوب حرکت بکنند، این پرند بالا و پیش خواهد رفت»^{۴۸}

۴. نفوذ‌پذیری در برابر دشمن: حضرت آیت‌الله خامنه‌ای ضمن هشدار به جریان خودی در این مورد می‌فرمایند: «... حرف سیاسی و شخصیت‌های سیاسی در این کشور این است که در مقابل دشمن، جوری نباشید که دشمن احساس کند از این طریق می‌تواند در دل انقلاب رخنه کند و نفوذ خودش را گسترش بدهد... کاری نکنند که این احساس را به دشمن بدهند که می‌شود از این جا در داخل نظام رخنه کرد و نفوذ خود را گسترش داد»^{۴۹}

انقلاب خواهد شد.

۵. تخریب: «یکی از بدترین کارها این است که مسئولان موظف نظام، به وسیله اشخاص دیگر صرفاً به خاطر این که تریبونی در اختیارشان قرار گرفته، مورد تخریب واقع شوند»^{۵۰} از این رو، همواره آنچه در بیانات معظم له مورد اشاره و تأکید قرار می‌گیرد، لزوم پرهیز جریان خودی از تخریب همدیگر است؛ چرا که تخریب نیروهای خودی به تضعیف آنان منتج خواهد شد و تضعیف نیروهای خودی، به تضعیف و تهدید نظام و انقلاب منجر می‌شود: «دستگاه‌های مختلف و قوای سه گانه باید حیثیت، شخصیت و حدود قانونی هم را حفظ کنند و همدیگر را تضعیف نکنند؛ که متأسفانه گاهی در گوشه و کنار، چیزهایی در این زمینه دیده می‌شود»^{۵۱}

۶. التهابات سیاسی: «مراقب باشید که تهییج سیاسی برای کشور مضر است... در

**بی‌گمان، گرایش جریان خودی به
مفاسد، زمینه را برای نفوذ جریان
غیر خودی فراهم خواهد ساخت؛
چراکه انسان‌های سست‌عنصر و
بی‌ایمان هیچ مقاومتی در برابر
وسوسه‌های شیاطین دوران ندارند.
جریان غیر خودی و دشمنان
قسم خورده این انقلاب و نظام نیز
مترصد لغزش نیروهای خودی
هستند تا اهداف خود را عملی
سازند.**

شرایط مهتج و متشنج سیاسی، آسان‌ترین کارهای جاری هم دشوار خواهد شد. هیچ کس به تهیج سیاسی کمک نکند. یکی از بدترین عیوب برای فعالان سیاسی این است که در صدد اشتقاق و جدایی و بهانه‌گیری از یکدیگر باشند.^{۵۳} بی‌شک وجود یک محیط غیر ملتهب و بی‌تشنج و آرام، موجب پیشرفت و رستگاری یک جامعه خواهد شد و تشنج فضای جامعه و ایجاد التهاب در آن، حرکتی در جهت خدمت به جریان غیر خودی و دشمنان نظام و انقلاب است. به تعبیر حضرت آیت الله خامنه‌ای: «اگر کشور بخواد به سمتی که برای آن مطلوب است... پیشرفت بکند، به محیط آرام و بی‌تشنج احتیاج دارد. آن کسانی که به پیروی از تبلیغات رادیوهای بیگانه سعی می‌کنند فضای سیاسی جامعه را متشنج بکنند، به کشور خدمت نمی‌کنند.»^{۵۴}

۷. بی‌اعتمادی نیروهای خودی نسبت به هم: شاید بتوان حس عدم اعتماد نیروهای وفادار به نظام و جریانات خودی نسبت به همدیگر را یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های پیش روی این جریان دانست که به تعبیر رهبری، یک «داستان واقعا غم‌انگیز» است: «... البته خود این واقعا داستان غم‌انگیز است که من نمی‌خواهم حالا وارد آن بشوم. این که بعضی‌ها به دشمن بیشتر اعتماد می‌کنند تا به دوست، به بیگانه بیشتر روی خوش نشان می‌دهند تا به دوست، حرف بیگانه را تکرار می‌کنند، علی‌رغم دوست، این داستان خیلی غم‌انگیز و ماجرای تلخی است.»^{۵۵} ایشان همچنین این آسیب را یک عیب و بلیه بسیار بزرگ دانسته و تأکید می‌کنند: «... این عیب و بلیه بسیار بزرگی است که برخی افراد، همه بدی‌ها و سیئات را از بیگانگان نفی و به خودی منتسب کنند و همه مصالح و خیراتی که امید آن باید از درون جامعه بجوشد، متوجه رفاقت و ارتباط با بیگانگانی بدانند که دشمنی خود را پنهان نمی‌کنند.»^{۵۶}

پی‌نوشت‌ها:

۱. سوره شعراء، ۱۱۹.
۲. سوره اعراف، ۷۲.
۳. سوره فتح، ۲۹.
۴. سوره آل عمران، ۱۱۸.
۵. نهج البلاغه، حکمت ۹۶.
۶. همان، نامه ۶۴.
۷. سخنرانی در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۸/۵/۸.
۸. دیدار اعضای تشکل‌های مختلف دانشجویی، ۱۳۷۹/۹/۱۸.
۹. در دیدار با کارگزاران نظام، ۱۳۸۰/۹/۲۱.
۱۰. سخنرانی در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۸/۵/۸.
۱۱. در اجتماع جوانان استان مرکزی، ۱۳۷۹/۸/۲۶.
۱۲. سخنرانی در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۹/۲/۲۳.
۱۳. پیشین.
۱۴. در جمع مسئولان وزارت خارجه و سفرا و کارداران جمهوری اسلامی، ۱۳۶۹/۵/۱.
۱۵. در اجتماع مردم قم، ۱۳۷۹/۷/۱۴.
۱۶. در دیدار با کارگزاران نظام اسلامی، ۱۳۸۰/۹/۲۵.
۱۷. در دیدار با جمع کثیری از مردم قم، ۱۳۷۹/۱۰/۱۹.
۱۸. سخنرانی در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۹/۱/۲۶.
۱۹. در دیدار با جمع کثیری از مردم قم، ۱۳۷۹/۱۰/۱۹.
۲۰. سخنرانی در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۹/۱۲/۲۶.
۲۱. در اجتماع جوانان در مصلاهی تهران، ۱۳۷۹/۲/۱.
۲۲. پیشین.
۲۳. در دیدار با جمع کثیری از مردم قم، ۱۳۷۹/۱۰/۱۹.
۲۴. خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۹/۱۲/۲۶.
۲۵. همان، ۱۳۷۹/۲/۲۳.
۲۶. همان، ۱۳۷۸/۵/۸.
۲۷. همان، ۱۳۷۹/۲/۲۳.
۲۸. هفته نامه راه نو، ۳ مرداد ۱۳۷۷، ش ۱۴، ص ۳۲ و ۳۰.
۲۹. هفته نامه پیام هامون، ۱۰ آبان ۱۳۷۸، ص ۷.
۳۰. صحیفه نور، ج ۱۴، ص ۴۵۸.
۳۱. ماهنامه کیان، بهمن ۱۳۷۷.
۳۲. هفته نامه پیام هاجر، ش ۲۷۶، ص ۴ و ۱.
۳۳. روزنامه نشاط، ۲ شهریور ۱۳۷۸.
۳۴. عبدالکریم سروش، ماهنامه کیان، بهمن ۱۳۷۷، ص ۳۲ و ۳۱.
۳۵. دیدار با کارگزاران نظام اسلامی، ۱۳۶۹/۹/۱۴.
۳۶. ماهنامه پیام امروز، فروردین ۱۳۷۸.
۳۷. ستون پنجم، به کوشش کانون پژوهش‌های دانشجویی دانشگاه شهید عباسپور، ۱۳۷۷، ص ۷۵.
۳۸. روزنامه صبح امروز، ۲۱ بهمن ۱۳۷۷.
۳۹. روزنامه زن، ۷ دی ۱۳۷۷.
۴۰. در دیدار اعضای تشکل‌های مختلف دانشجویی، ۱۳۷۹/۹/۱۸.
۴۱. در اجتماع مردم آمل، ۱۳۷۷/۳/۲۱.
۴۲. در اجتماع جوانان، ۱۳۷۹/۲/۱.
۴۳. خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۸/۹/۲۶.
۴۴. در اجتماع مردم قم، ۱۳۸۰/۱۰/۱۹.
۴۵. پیشین.
۴۶. در اجتماع مردم قم، ۱۳۷۹/۷/۱۴.
۴۷. خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۸/۵/۸.
۴۸. خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۹/۲/۲۳.
۴۹. دیدار با اقشار مختلف مردم، ۱۳۷۹/۸/۱۱.
۵۰. در اجتماع مردم قم، ۱۳۷۹/۷/۱۴.
۵۱. در مراسم تنفیذ ریاست جمهوری، ۱۳۸۰/۵/۱۱.
۵۲. در جمع اعضای مجلس خبرگان، ۱۳۷۹/۱۱/۲۷.
۵۳. در مراسم تنفیذ ریاست جمهوری، ۱۳۸۰/۵/۱۱.
۵۴. در اجتماع مردم اراک، ۱۳۷۹/۸/۲۴.
۵۵. خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۹/۱/۲۷.
۵۶. سخنرانی در پایان درس خارج فقه، ۱۳۷۹/۱/۱۶.